
РЕЦЕНЗІЇ

А.Є. Шевченко,
доктор юридичних наук, професор

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ПЕНІТЕНЦІАРНОЮ СИСТЕМОЮ В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД¹

Монографія В.М. Пальченкової присвячена актуальній в теоретичному та практичному аспекті проблемі, яка обумовлена становленням громадянського суспільства й правової держави в Україні. Сьогодення характеризується укріпленням та розповсюдженням громадського контролю на ті сфери державної діяльності, котрі ніколи не були відкриті для нього в колишньому СРСР. Так, приміром, реформування пенітенціарної системи супроводжується одночасним запровадженням загальноприйнятої в демократичних державах “системи цивільного контролю” за нею, у зв’язку з чим змінюється сутність, мета та функціональна спрямованість у діяльності органів та установ, що виконують покарання у виді позбавлення волі. Але на сьогоднішній день дискусійними залишаються питання, пов’язані з формами і методами діяльності цієї складової частини апарату держави, гармонізації її відносин із суспільством. Важливою умовою для ефективної участі інститутів громадянського суспільства в роботі органів та установ, які здійснюють виконання покарання у виді позбавлення волі, залишається використання громадської ініціативи, відродження перевірених досвідом і створення нових форм участі суспільства в процесі соціального контролю за виконанням кримінальних покарань.

Особливої актуальності у зв’язку з цим набуває створення цілісної системи соціального контролю за діяльністю пенітенціарної системи. Поряд з теоретико-правовим, історичним осмисленням досвіду та зарубіжної практики соціального контролю за виконанням покарань у виді позбавлення волі потребують вивчення й різні форми участі інститутів громадянського суспільства в контролі за цією сферою діяльності. Особливо виділяються проблеми, пов’язані із захистом прав і свобод громадян, а також забезпечення їх безпеки. Криміналізація громадських і державних інститутів веде до зростання недовіри до держави з боку суспільства. У зв’язку з цим актуальним залишається загальнотеоретичний та історичний аналіз соціального та його складової – громадського контролю за виконанням покарання у виді позбавлення волі. Усе зазначене дозволяє зробити висновок про те, що громадський контроль як складовий елемент соціального контролю за виконанням покарань у виді позбавлення волі повинен стати об’єктом комплексного теоретико-правового та історико-правового дослідження.

Рецензована монографія – перша в Україні праця, яка системно розглядає найактуальніші питання: першоджерел громадського контролю за виконанням покарань як соціального інституту та його еволюції в історії суспільства, при цьому наголошується обов’язковість контролю суспільства за виконанням покарань у виді позбавлення волі на різних етапах розвитку людства. Автор,

¹ Пальченков В.М. Трансформація громадського контролю за виконанням покарань: історико-правовий аналіз. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. – 524 с.

розвиваючи теоретичні уявлення про правові та інституціональні основи соціального та громадського контролю пенітенціарної системи, вважає за необхідне на сучасному етапі застосувати теоретичне моделювання концепції цього інституту кримінально-виконавчого права. У зв'язку з чим розглядає загальні поняття соціального та громадського контролю на різних етапах розвитку української державності, якими були об'єкт, предмет, принципи, мета, функції, форми та методи здійснення в залежності від ступеню розвитку та типології держави, на основі чого робиться ґрунтовний висновок про значення, напрямки та межі контролю в діяльності, зокрема установ і органів виконання покарань у виді позбавлення волі.

Пальченкова В.М. обґрунтувала, що дослідження ролі неформального, зокрема, громадського контролю в такій сфері, як пенітенціарна є, одним із найскладніших завдань, оскільки традиційно держава з побоюванням ставиться до втручання у власні функції щодо виконання покарань, вважаючи їх своїм споконвічним та непорушним правом. Державно-інституційна частина цієї сфери виявилася однією з найскладніших для застосування громадського контролю, тому було так важливо здійснити дослідження саме в цій історично-правовій канві. З точки зору авторки історичний поступ громадського контролю в пенітенціарній сфері має свої закономірності, цикли та національний контекст.

Виконання кримінальних покарань завжди становило специфічну функцію держави, тому державний контроль як частина соціального не може втратити свого значення. Але важливою перевагою монографії є доведення перспектив участі інститутів громадянського суспільства, які, будучи неурядовими структурами, повинні, не перешкоджаючи державі, максимально сприяти в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів засуджених, здійснювати на них виховний вплив, підтримувати законність і правопорядок у пенітенціарній системі. У процесі становлення інститутів громадянського суспільства, без сумніву, буде підсилюватися їх комплексний вплив на цю галузь державної діяльності, удосконалюватимуться форми й методи контролю.

Відомо, що в дослідницькому полі галузевих правових наук, у тому числі кримінально-виконавчого права, існують напрямки, що займаються вивченням історичного розвитку відповідних галузей права. На нашу думку, вони не є історико-правовими дослідженнями у власному розумінні цього слова, а становлять лише так звану історію питання, тобто екскурс у найближче минуле та містять відомості про основні найбільш значущі законодавчі акти, без зв'язку з історичною дійсністю, без аналізу ефективності застосування тієї або іншої норми. На відміну від галузевих досліджень у межах історико-правового з'ясування умови дійсного розвитку, в нашому випадку громадського контролю за пенітенціарною системою України, що дає можливість вивчати проблему з точки зору історії держави та права, оскільки дослідження ґрунтується на загальнотеоретичних основах, а не на теоріях кримінально-виконавчого права. Запропоноване дослідження ґрунтується на такій системі викладення, коли загальна теоретична картина розкривається й поглиблюється поступово, на основі конкретної історичної дійсності.

Перераховані проблеми, пов'язані з організацією громадського контролю кримінально-виконавчої системи, є надзвичайно актуальними, оскільки їх теоретичне, правове і практичне вирішення дозволить підвищити ефективність функціонування пенітенціарної системи і реалізацію процесу виконання покарання у виді позбавлення волі, позитивно вплине на персонал кримінально-виконавчих установ, усуне непотрібні, штучно створені бар'єри між суспільством і сприятиме

включенню в боротьбу зі злочинністю потенціалу і можливостей всього українського суспільства. Але досвід минулого має бути наповнено новим змістом, враховуючи пред'явлені сучасними умовами виклики до системи. Реформа передбачає насамперед пошук нових підходів до організації виконання покарань з урахуванням не лише, як сьогодні популярно міжнародних та європейських правил і стандартів, зарубіжного досвіду застосування покарань, а в першу чергу, з врахуванням ментальності українського народу, його історичних традицій, що свідчить не лише про цінність цієї монографії як суто історичної праці, а й про її прикладне практичне значення.

Значну увагу автор приділяє аналізу розвитку інституту громадського контролю за виконанням покарань у виді позбавлення волі за часів існування незалежної української держави (засобом масової комунікації, спостережним комісіям, релігійним організаціям тощо), намагаючись на основі історичного досвіду спрогнозувати оптимальні шляхи їх діяльності в сучасних умовах у зазначеній сфері.

Широкий спектр аналізованих у монографії проблем, пов'язаних з реалізацією громадського контролю за виконанням покарань у виді позбавлення волі як складової соціального контролю, свідчить, що праця є ґрунтовним дослідженням, у якому поєднуються теоретичні положення, практичні висновки, рекомендації і даються аргументовані пропозиції щодо вдосконалення реалізації громадського контролю за виконанням покарання у виді позбавлення волі з точки зору історико-правового дослідження.

Монографія Пальченкової В.М. матиме суттєве теоретичне і практичне значення, що полягає в стимулюванні міждисциплінарних досліджень проблем взаємовідносин між державою, суспільством і громадянином в галузі виконання покарань, розширює наукове поле теорії та історії держави і права, сприяє накопиченню знань про гармонізацію відносин між суспільством і пенітенціарною системою. Практичне значення полягає в тому, що сформульовані в монографії висновки й рекомендації можуть бути використані при розробці цільових програм соціального та громадського контролю в пенітенціарній системі. Теоретичний зміст роботи й емпіричні дані можуть бути використані в навчальних курсах з теорії та історії держави і права, кримінально-виконавчого права.